

Emil Hilje

Mletački kaštel u Zadru

Emil Hilje
 Odjel za povijest umjetnosti
 Sveučilište u Zadru
 Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
 HR - 23 000 Zadar

Prethodno priopćenje
Preliminary communication
 Primljen / Received: 8. 12. 2010.
 Prihvaćen / Accepted: 12. 2. 2011.
 UDK: 711.459.6(497.5 Zadar) 14/15"

"Mletački kaštel" u Zadru predstavlja sasvim specifičnu fortifikacijsku strukturu. Iako uklopljen u sustav gradskih zidina, već prvobitnom nakanom pri njegovoj gradnji bio je manje namijenjen obrani samoga grada, a više obrani od grada. Relativno brojni podaci o preuređivanju te utvrde nakon zadarske pobune, sredinom 14. st, a zatim i nakon ponovnog pada Zadra pod vlast Mletačke Republike početkom 15. stoljeća, svjedoče da je cjelokupan sustav utvrđivanja tog dijela gradskih fortifikacija prvenstveno služio u svrhu obrane mletačke vojne posade od eventualnih napada Zadrana, to jest kao sredstvo učvršćivanja i održavanja mletačke vlasti u buntovnom gradu. Posebnu pažnju privlači reljef krilatog lava, simbola Mletačke Republike, ugrađen u pročelje "Malog arsenala", koji predstavlja jedan od najkvalitetnijih reljefa te vrste u Zadru, a moguće ga je datirati oko sredine 15. stoljeća.

Ključne riječi: Zadar, Mletačka Republika, utvrde, srednji vijek.

Sustav utvrđivanja gradova na način da se unutar gradskog obrambenog zida formira zasebna utvrda kao posljednje utočište obrane redovita je pojava već u najranijim vremenima gradogradnje. Međutim, već u starom vijeku dobila je utvrđena citadela unutar grada i ulogu osiguranja podložnosti grada vladaru koji je u njoj držao svoju posadu. Ilustrativna je u tom smislu situacija grčkih gradova nakon smrti Aleksandra Velikog, kada su u međusobnim sukobima njegovi nasljednici podložnost potčinjenih ili osvojenih gradova osiguravali smještanjem svoje vojne posade u citadelu. Iz rimskog je doba zanimljiva epizoda iz Drugoga punskog rata, što je pripovijeda Plutarh u životopisu Fabija Maksima. U gradu Tarantu, što ga je 212. godine osvojio Hanibal, rimska je posada pod zapovjedništvom Marka Livija držala citadelu sve do 209. godine, kada je grad za Rimljane ponovo osvojio Fabije Maksim.

Tijekom srednjeg vijeka postojanje utvrđene citadele unutar gradova okruženih zidinama više nije bila redovita pojava, ali se, ovisno o političkim prilikama pojedinih regija, ali i načinu formiranja pojedinih urbanih struktura, ipak pojavljuje.

U slučaju srednjovjekovnog Zadra, prvi podatak o nekoj posebnoj utvrdi unutar grada, na istaknutoj točki koja kontrolira ulaz u luku, datira iz prosinca 1243.

godine. Tada je naime mletačka vlast, zabrinuta zbog tek minule pobune Zadrana, preporučila novoimenovanom zadarskom knezu Leonardu Quirinu da što prije završi radove na utvrđivanju Kaštela.¹ Jasno je da je upravo utvrda na najistaknutijem dijelu grada prema moru odgovarala nakanama Venecije, koja je, nesigurna u buntovan grad, morala za svoju posadu osigurati utvrđeno mjesto u samom gradu, na poziciji s koje je moguća evakuacija morem, ali i doprema potrepština i svježih snaga.²

Takvu ulogu sačuvao je Kaštel i tijekom sljedećih stotinjak godina, makar je, u kratkim razdobljima komunalne autonomije i zaštite grada od Mlečana, zacijelo imao sasvim drugu, to jest ulogu obrane ulaza u gradsku luku i zaštite lanca koji je obilježavao administrativnu granicu zadarske luke, te u slučaju potrebe zaprečavao ulaz neprijateljskim brodovima. O takvoj ulozi kaštela svjedoče pojedini zapisi iz kronike "Obsidio Iadrensis", koja opisuje događaje za vrijeme čuvene pobune Zadra protiv mletačke vlasti 1345.-1346. godine. Svakako je zanimljivo da se i u tom kontekstu, kada je ta utvrda važan element borbe protiv Mlečana, ona svejedno zove "Mletačka utvrda".³

Nakon sloma zadarske pobune, kada su Mlečani ponovo zagospodarili gradom, poduzeti su opsežni radovi na obnovi unutarnjih utvrda.⁴ U dokumentu od 1. ožujka

1. Matteo Pagano: *Tuto el Contado di Zara e Sebenicho* (1522.-1527.), detalj (izvor: PETRICIOLI, I., 1999., 17)

Matteo Pagano: *Tuto el Contado di Zara e Sebenicho* (1522-1527), detail

1347. daju se upute da se Kaštelu “koji se gradi” i drugim utvrdama osigura pitka voda.⁵ O stvarnoj funkciji Kaštela na ulazu u zadarsku luku najviše govori dokument od 9. lipnja 1347. godine. Tada je mletačka vlast naredila da se iskopa jarak oko Kaštela, tako da se probiju gradske zidine i da se u nj pusti more. Također je naređeno da se radi bolje obrane stvori brisani prostor oko Kaštela prema gradu, pa da se u tu svrhu poruše kuće koje se nalaze u blizini Kaštela, a da se građevni materijal upotrijebi za gradnju utvrda.⁶ Dana 30. kolovoza iste godine naređeno je da se u Zadar pošalje stručnjak koji će iskopati spomenuti jarak. Taj se nalog ponavlja 29. travnja 1348. godine, kada se ujedno naređuje da se izgrade dvije kuće za kaštelane i zgrada za vojnike.⁷ Tim je zahvatima Kaštel odvojen od sustava gradskih zidina i koncipiran kao zasebna cjelina, s isključivom ulogom držanja grada pod kontrolom. Dogodilo se tako da je dio utvrđenja grada, prvobitno

namijenjen za njegovu obranu, vremenom postao suprostavljena mu utvrda. U pitanju je dosta neobičan slučaj u okvirima srednjovjekovnog urbanizma,⁸ no karakterističan za sustav funkcioniranja mletačke vlasti u Dalmaciji, kakav se u gotovo istovjetnom obliku ponavlja u Trogiru i Splitu. Dakako, mletačka vlast, sigurna u svoju dominaciju morem, nije previše brinula o utvrđivanju i ojačanju obrane kaštela s morske strane, već primarno one okrenute prema gradu.

Učinkovitost takva postupka mletačke vlasti pokazala se prigodom ulaska vojske kralja Ludovika u grad u jesen 1357. godine, kada su se Mlečani povukli u Kaštel i uspješno odolijevali napadima iz grada, sve do sklapanja “Zadarskog mira” 18. veljače 1358. godine.⁹

Nije nam poznato kakva je bila sudbina Kaštela tijekom polustoljetne vladavine Anžuvina, od 1358. do 1409. godine, kada je Zadar uglavnom funkcionirao kao

samostalna komuna, no zacijelo je ponovno dobio ulogu unutar cjelokupnog obrambenog sustava grada.

No nakon što je Venecija zagospodarila gradom 1409. godine, intenziviraju se radovi na uređenju i utvrđivanju Kaštela, osobito u prvo vrijeme, dok je Serenissima još bila nesigurna u svoju dominaciju nad Zadrom i Dalmacijom. U dokumentu od 20. studenog 1414. godine naređuje se da se obrambeni kanal Kaštela produbi, proširi i obziđe, tako da bude za 5 stopa dublji, a širok 40 stopa, da se podvostruči debljina zidova samog Kaštela na stranama okrenutim prema gradu, te da se na mjestu trošne okrugle kule (izvan zidova Kaštela, a unutar pojasa potpornog zida - barbakana) izgradi četvrtasta, sa stranama od po šest koraka i zidovima debelim deset stopa, za deset stopa viša od zidova Kaštela. Navedeni dokument jasno naglašava važnost Kaštela za mletačku vlast, to jest da cjelokupna obrana grada (naravno od njegovih građana, a ne od vanjskog neprijatelja) ovisi o utvrđivanju Kaštela, te navodi da se do njega u svim slučajevima može doći brodovima i dopremiti posadu i namirnice.¹⁰ Vjerojatno zbog skupoće radova, odluka o zadebljanju zidova

promijenjena je 11. lipnja 1415. godine, kada je odlučeno da zid bude zadebljan samo za šest stopa i ispunjen nasipom.¹¹ Dana 12. rujna 1423. godine naređeno je da se kule Kaštela učvrste i pokriju drvenom konstrukcijom.¹²

Tim je zahvatima mletački Kaštel u Zadru stekao svoj konačan izgled, no više nije poslužio svrsi. U promijenjenim političkim prilikama u drugoj polovini 15. stoljeća, kada je mletačka vlast u čitavoj Dalmaciji postala neupitnom, a nekakav ustanak Zadrana već sasvim nezamisliv, Kaštel je izgubio svoju ulogu. Stoga je, prilikom obnove cjelokupnih gradskih utvrda tijekom 16. stoljeća, dio Kaštela porušen, a dio uklopljen u novi sustav obrambenog zida grada, dok je na mjestu nekadašnjeg jarka 1570. godine formirana cisterna za vodu.¹³

Do danas je sačuvan tek donji dio ulazne kule, kasnije prenamijenjen u skladište baruta (tzv. "Mali arsenal"), dio potpornog zida (barbakana), donji dio šesterokutne kule na istočnoj strani, te dio jugozapadnog zida samog Kaštela.¹⁴

Među sačuvanim ostacima nekadašnjeg kaštela najupečatljiviji dio predstavlja pročelje "Malog arsenala",

2. Maketa Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji, oko 1570.

Model of Zadar in Museo Storico Navale, Venice, around 1570

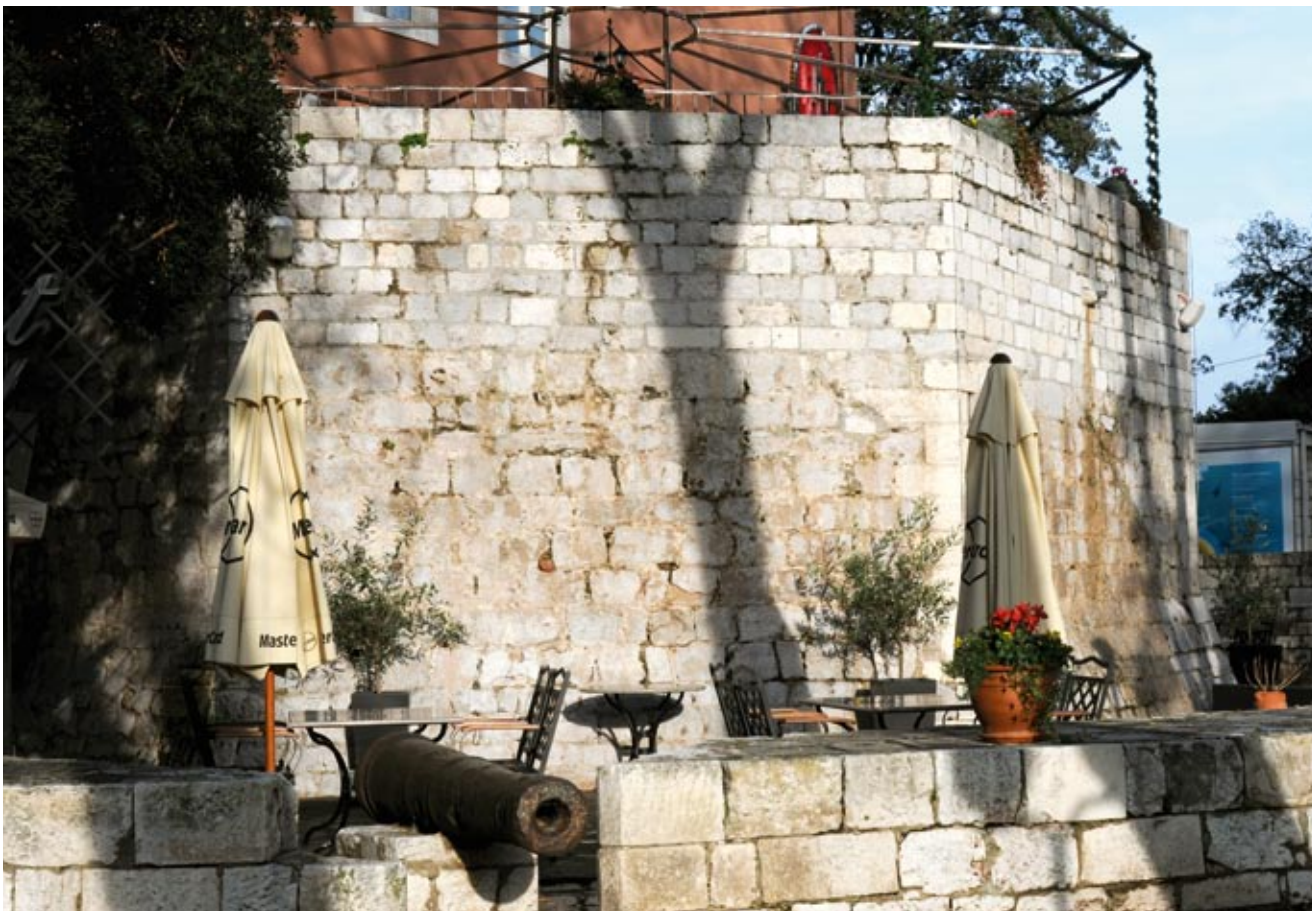

3. Maketa Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji, oko 1570.), detalj
Model of Zadar in Museo Storico Navale, Venice around 1570, detail

koje otkriva karakteristične elemente srednjovjekovnih ulaza u utvrde s pomičnim mostovima.¹⁵ Zidano je velikim, precizno klesanim blokovima kamena, što jasno

otkriva i svojevrsan reprezentativni karakter glavnog lica utvrde. U gornjem dijelu ugrađeno je pet grbova mletačkih dužnosnika i simbol Mletačke Republike - lav Sv. Marka. Svi su uokvireni motivom izmjeničnih zubaca, a plohe na grbovima su naknadno otučene, pa nije moguće utvrditi o kojim je porodicama riječ. Tek karakteristične duždove kape na dva grba upućuju na to da su se svi grbovi odnosili na dužnosnike za vrijeme čije uprave je sagrađen taj dio kaštela.

U umjetničkom je pogledu najzanimljiviji prikaz lava Sv. Marka. Lav pripada tipu "andante"¹⁶ i vrlo je vješto ukomponiran u zadani okvir. Okrenut je nadesno, a lice mu je okrenuto prema naprijed. Stražnje noge su mu oslonjene na stiliziranu površinu mora, a prednje na dio kamenitog pejzaža. Desnom prednjom šapom pridržava knjigu na kojoj je još čitljiv natpis: PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEV(S). Pokraj knjige je u pejzažu smještena fino izrađena okrugla kula s precizno izvedenim detaljima, pa se čak naziru i ulazna vrata. Fizionimija lavlje glave sasvim je realistična. Otvorena usta otkrivaju snažne zube i malo ispružen jezik. Dugačka

4. Zadar, Kaštel, Barbakan i oktogonala kula (foto: E. Hilje)
Zadar, Kaštel, Barbakan and the octagonal tower

raskuštrana griva spušta mu se preko čitavog prednjeg dijela tijela, a čuperci dlaka pokrivaju i stražnje dijelove nogu. Lijevo krilo, zajedno sa smotanim repom, vješto popunjava prostor u gornjem lijevom kutu pravokutnika, a desno je u zbijenom prostoru pokraj glave naglašeno tek djelomičnim, ali snažnim izbijanjem u prostor. Začudo, unatoč sasvim očiglednim likovnim kvalitetama, ovaj lav je u stručnoj literaturi prošao gotovo nezapaženo. I. Petricioli izražava tek žaljenje što nisu sačuvani grbovi koji bi mogli pomoći u dataciji ovoga dijela kaštela, ali se ne upušta u pokušaj stilskog i kronološkog određenja reljefa krilatog lava.¹⁷ A. Rizzi ga datira u početak 15. st. (nakon 1409.),¹⁸ no, čini se, sasvim okvirno, temeljem podataka o utvrđi, a ne temeljem likovne i ikonografske analize. L. Borić ga ne uvrštava u svoj katalog renesansnih skulptura,¹⁹ oslanjajući se na Rizzijevu dataciju i karakterističan gotički okvir.²⁰ Ipak, neki likovni elementi upućuju na moguću nešto kasniju dataciju, bliže sredini 15. stoljeća, pa i na nekog od istaknutijih skulptora u onodobnoj Dalmaciji. Dakako, za skulpturu ovakve razine kvalitete moglo bi se pretpostaviti da je izrađena u nekoj od mletačkih

5. Zadar, Kaštel, "Mali Arsenal" (foto: E. Hilje)

Zadar, Kaštel, "Little Armory"

radionica i dopremljena u Zadar, no čini se da je reljef lava načinjen od istoga kamena od kojeg je sagrađeno cijelo pročelje "Malog arsenala,"²¹ što bi ipak upućivalo na

6. Zadar, Kaštel, "Mali Arsenal", detalj (foto: E. Hilje)

Zadar, Kaštel, "Little Armory", detail

domaće podrijetlo reljefa. U tom kontekstu treba uočiti neke likovne elemente bliže renesansnom poimanju, poput valovitih listova knjige koju lav drži šapom i jedva vidljivih nizova rupica od svrdla unutar pramenova njegove grive. Brižljivost obrade pejzaža, a posebice kule, podsjeća na sličan pristup kakav nalazimo na dva reljefa Ivana Pribislavljića, poznatog suradnika Jurja Dalmatinca, na stubama crkve Sv. Ivana u Šibeniku i na portalu Kneževe palače u Pagu. Nažalost, reljef mletačkog lava s paškog portala je uništen, a stara fotografija ne otkriva dovoljno detalja.²² Ipak u nekim općim elementima definiranja lavlje fizionomije (raskuštrana griva, čuperci na nogama, snažne šape) postoje određene podudarnosti, no vidljive su i razlike (knjiga nema valovito povijene

listove, krila su izrazitije stilizirana), od kojih neke mogu biti posljedica različito zadana prostora, koji je kod paškog reljefa usljed smještanja na nadvratnik nužno izdužen. Također, i u ukupnom dojmu, paški lav se po određenoj dozi napetosti izrazitije približava onome s Porta della Carta u Veneciji, dok je ovaj na zadarskom kaštelu nešto mekše modeliran. No, bez obzira na moguće autorstvo nekoga od majstora iz kruga Jurja Dalmatinca, što se za sada čini najizglednijom opcijom, potrebno je još jednom naglasiti sasvim iznimnu kvalitetu ovoga reljefa, kojom se izdvaja iz standardne produkcije takve vrste reljefa, te je time jedno od najkvalitetnijih skulptorskih djela kasnogotičke (ranorenesansne) produkcije u Zadru.

Bilješke

¹ “... Curam et studium habebis ad perficiendum et muniendum castellum Iadre quam cito fieri poterit bona fide, et quod diligentius custodiat. ...” (LJUBIĆ, Š., 1868., 61). BRUNELLI, V., 1913a.; PETRICIOLI, I., 1958., 104; PETRICIOLI, I., 1965., 170-171; PETRICIOLI, I., 1966., 173.

² PETRICIOLI, I., 1965., 171.

³ “... Sed Iadertini nobilium defendebant tam cum quadam machina constructa in campo magni castris, quod Venetorum vocatur castrum, que quinquies in galleis iactavit, sed neutram valuit attingere, quam etiam variorum generum ingeniorum ipsam cathenam defensabant. ...” (OBSIDIO, 2007., 153).

⁴ BRUNELLI, V., 1913a.; BRUNELLI, V., 1904., 229-230, 233-234.

⁵ “... fieri debeant alie fortilitie pro maiori securitate et honore nostro, et sicut per dictum collegium vel maiorem partem eorum terminatum fuerit, sic per comitem et consiliarios studeatur exequi et impleri, habendo menti, quod tam in castris, quod nunc fortificatur, quam fortificatiis de novo fiendis sit aqua dulcis, ut erit expediens. ...” (LJUBIĆ, Š., 1870., 436). PETRICIOLI, I., 1958., 104; PETRICIOLI, I., 1965., 171; PETRICIOLI, I., 1966., 173.

⁶ “... quod fiat una fossa circum castrum, rumpendo muros civitatis in ea quantitate, que videbitur comiti et consiliariis, pro dicta fossa; ita quod circum circa currat mare et sit ampla magna, sicut eis videbitur expedire, et fieri faciant unam plateam ante castrum a tater civitatis magnam et spaciosam, accipiendo per commune illas domus specialium personarum, que ibi sunt pro precio, quo fuerint extimate, et dirruantur ...” (LJUBIĆ, Š., 1870., 459). PETRICIOLI, I., 1965., 171; PETRICIOLI, I., 1966., 173.

⁷ “... Verum quia optamus, quod castrum nostrum Jadre compleatur in totum, decrevimus sibi mittere personam instructam pro foveis faciendis, ut petunt, et mittimus eis unum maranum ... dum coctorum pro salizata cisterne; mandates eis, ut incipient in dicto castris fieri facere cum quam minoribus expensis poterunt de lapidibus de inde duas habiles domos pro castellanis duobus in dicto castris mansuris et domos pro stipendariis L ad minus; non desistentibus propterea ipsis comite et consiliariis a constructione fovearum et prosecutione aliorum laborerium castris predicti, ad vigilem custodiam eius die noctuque habendam, ipsos sollicitamus pro posse. ...” (LJUBIĆ, Š., 1872., 77). PETRICIOLI, I., 1966., 173.

⁸ STAGLIČIĆ, M., 1993., 22.

⁹ BRUNELLI, V., 1913., 488; PETRICIOLI, I., 1958., 104; PETRICIOLI, I., 1966., 173.

¹⁰ “Cum conservatio Dalmatie principaliter consistat in fortificando et reparando civitatem nostram Iadre taliter, quod in casibus opportunis status et honor noster ibi valeat conservari; et quia tota deffensio et fortificatio civitatis predictae consistit in fortificando et reparando castrum nostrum deinde, nam dictum castrum est fortitudo et deffensio unica dicte civitatis, et posset semper in omni casu sibi subvenire cum galeis et aliis navigiis tam de gentibus quam victualibus, quia est situatum ad marinam; vadit pars, attento quod dictum castrum non est in debita fortitudine, ymo omnino necessariis eget reparationibus, quod fossa ipsius castris, que est longitudinis passuum centum vel circa, fodiat pedibus quinque plusquam sit ad presens, et ellargetur dicta fovea tantum, quod sit lata in buca pedibus XL pro maiori defensione castris, et debeat dicta fovea murari per totum a parte exteriori. Insuper debeat duplari murus dicti castris, videlict ille due facies dicti

castris, que sunt a parte dicte civitatis, ut conuigantur cum muro dicti castris, qui murus fiendus sit grossitudinis pedum octo ultra grossitudinem presentem muri dicti castris, et sit illius altitudinis, cuius est coredorium dicti castris, super quo muro fiant merli et antipeti necessarii. Preterea in angulo dicti castris, videlictet ibi, ubi est toresinus rotundus, fiat una turris grossitudinis pedum decem, lata passibus sex per quadram et alta pedibus decem plusquam muri dicti castris, que turris sit tota extra muros dicti castris, et sit tamen intra girlandam barbacani dicti castris ..." (LJUBIĆ, Š., 1882., 192). PETRICIOLI, I., 1966., 174; RAUKAR, T. - PETRICIOLI, I. - ŠVELEC, F. - PERIČIĆ, Š., 1987., 129.

¹¹ "... *Et illi duo magistri, quos illis misimus, et similiter quidam alii ingenarii et etiam dominus Simon et Thomasius una cum ipsis rectoribus et stipendiariis nostris tam equestribus quam pedestribus determinaverunt unanimiter facere istum murum distantem a muro barbachani pedibus XII, et postea facere murum solummodo grossitudinis sex pedum, et intra murum veterem castris et instum novum facere impleri terra, unde opus illud et erit fortissimum et erit minoris expense, quia terra, que esset alio transferenda, ponetur inter dictos muros, ..."* (LJUBIĆ, Š., 1882., 205). PETRICIOLI, I., 1958., 104; PETRICIOLI, I., 1966., 174; RAUKAR, T. - PETRICIOLI, I. - ŠVELEC, F. - PERIČIĆ, Š., 1987., 129.

¹² "... *Sed quia melius fortificium quod fieri posset, esset subalstrestari Turres Castris de lignamine, determinaverunt antedicti domini quod ille due turres, que sunt ex utroque latere porte dicti Castris, ac turres de Malcantonio et reliqua Turris, que est versus mare, debeat*

baltrestari et coperiri lignamine prout presentaliter fit de turre maiori Terrafirme. Et quia hic non sunt lignamina nec ferramenta pro predictis, predicta mitti debeant de Venetiis ..." (ALAČEVIĆ, G., 1901.-1903., 76). PETRICIOLI, I., 1966., 174; RAUKAR, T. - PETRICIOLI, I. - ŠVELEC, F. - PERIČIĆ, Š., 1987., 129.

¹³ PETRICIOLI, I., 1958., 102, 104-105; PETRICIOLI, I., 1965., 171.

¹⁴ Detaljan i pouzdan opis sačuvanih dijelova Mletačkog kaštela, popraćen nacrtima i fotografijama načinjenim u vrijeme istraživanja, donosi Ivo Petricioli (PETRICIOLI, I., 1965., 171-178; RAUKAR, T. - PETRICIOLI, I. - ŠVELEC, F. - PERIČIĆ, Š., 1987., 129-130), pa držim nepotrebnim ovdje to ponavljati.

¹⁵ PETRICIOLI, I., 1965., 174.

¹⁶ Terminologiju za tipove prikaza mletačkih lavova preuzimam od Alberta Rizzija (RIZZI, A., 1998., 12) i Larisa Borića (BORIĆ, L., 2010., 178).

¹⁷ PETRICIOLI, I., 1965., 174.

¹⁸ RIZZI, A., 1998., 25.

¹⁹ BORIĆ, L., 2010., 178-192.

²⁰ Ipak, takav se okvir i u Veneciji i u Dalmaciji ponekad koristio i kasnije, pa uokviruje i neke renesansne reljefe (BORIĆ, L., 2010., 179-180).

²¹ Dakako, to bi mogla potvrditi tek prava petrografska analiza.

²² Vidi u SMIRICH, G., 1899.

Literatura

ALAČEVIĆ, G., 1901.-1903. - Giuseppe Alačević, Il libro I. delle Ducali e Terminazioni Venete che comincia coll'anno 1409., *Tabularium: Gli archivi della Dalmazia*, Zadar, 13-106.

BORIĆ, L., 2010. - Laris Borić, *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru* (doktorski rad), Zadar.

BRUNELLI, V., 1913. - Vitaliano Brunelli, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al MDCCCXV compilata sulle fonti da Vitaliano Brunelli, Parte prima - Dalle origini al MCCCIX*, Venezia.

BRUNELLI, V., 1913a. - Vitaliano Brunelli, Il castello dei Veneziani, *Il Dalmata*, 82/1913., 15. X.

BRUNELLI, V., 1904. - Vitaliano Brunelli, Le opere fortificatorie del comune di Zara e la Compagna degli artiglieri, *Rivista dalmatica*, III/5, Zara, 215-250.

LJUBIĆ, Š., 1868. - Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike: Knjiga I od godine 960 do 1335*, Zagreb.

LJUBIĆ, Š., 1870. - Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike: Knjiga II od godine 1336 do 1347*, Zagreb.

LJUBIĆ, Š., 1872. - Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike: Knjiga III od godine 1347 do 1358*, Zagreb.

LJUBIĆ, Š., 1882. - Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike: Knjiga VII od godine 1412 do 1420*, Zagreb.

OBSIDIO, 2007., *Obsidio Iadrensis - Opsada Zadra, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 54, Zagreb.

PETRICIOLI, I., 1958. - Ivo Petricioli, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, II, Zadar, 101-124.

PETRICIOLI, I., 1965. - Ivo Petricioli, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija, *Diadora*, 3, Zadar, 169-203.

PETRICIOLI, I., 1966. - Ivo Petricioli, Lik Zadra u srednjem vijeku, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 11-12, Zadar, 143-186.

PETRICIOLI, I., 1999. - Ivo Petricioli, *Stari Zadar u slici i riječi*, Zadar.

RAUKAR, T. - PETRICIOLI, I. - ŠVELEC, F. - PERIČIĆ, Š., 1987. - Tomislav Raukar - Ivo Petricioli - Franjo Švelec - Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar.

RIZZI, A., 1988. - Alberto Rizzi, I leoni di Zara, *Ateneo Veneto*, CLXXV, Venezia, 7-36.

SMIRICH, G., 1899. - Giuseppe Smirich, Il portale del palazzo del conte in Pago, *Rivista dalmatica*, I/2, Zara.

STAGLIČIĆ, M., 1993. - Marija Stagličić, Prijeratni sukobi civilne i vojne izgradnje u Zadru, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17/1, Zagreb, 20-26.

Summary

The Venetian Fortress "Kaštel" in Zadar

The medieval fortifications of Zadar were developed and enriched during the centuries as a consequence of changes in the entire defensive system of the town but also due to the political circumstances. Two main forts stood on opposite parts of the town, one facing away from the sea, next to the entrance from the moat (Foša) in the south corner, and the other at the entrance to the harbour in the north corner of the town.

The information about the original fort next to the harbour entrance, which defended the chain barring enemy ships from entering the harbour, is scarce. However, after the famous Venetian siege and fall of Zadar in 1346, this fort was completely rebuilt and even given a new role. In 1437, the Venetian government decided to pierce the town walls and excavate a moat around the fortification, which would be filled with sea water, in order to create an open space around the fortification facing the town for defensive reasons. In other words, the nearby houses were torn down. In such a way the fortification, rather than

being a fort which protects the town from external attacks, became a fort in which the Venetian crew could, in case of a new rebellion, fight off the attacks from the town itself, receive supplies from the sea, and enable its fleet to enter the town harbour. In this way the Venetian fortification at Zadar became a variant of sorts of ancient citadels which represented the last line of defence in the cases when the enemies reach the town itself, and, at the same time, served as a stronghold of the ruling governments against the town.

The relief of the winged lion, symbol of the Venetian Republic, incorporated in the façade of the 'Little Armory', is one of the best reliefs of that type at Zadar, and it can be dated to mid-fifteenth century and brought into connection with a group of artists from the circle of Juraj Dalmatinac.

Key words: Zadar, Venetian Republic, fortifications, middle ages